

Středočeské baroko

Víra na vsi
poutní trasa s příběhem

Texty: Lucie Lukačovičová, Ilustrace: Václav Bícha
Koncept, grafické zpracování a sazba: Barbora Vlasáková

Původní verze tohoto průvodce byla vydána za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky
v rámci programu Kulturní aktivity v památkové péči na rok 2015.

Naše aktivity jsou možné díky neustálé podpoře obce Poříčany.

© Vydal spolek Kostel L. P. 2022.

Úvod

Vítejte na Kolínsku, v okolí Poříčan. Vítejte v krajině, která toho má mnoho za sebou, která zažila války i blahobyty, štěstí a rozkvět – i chudobu a nemoci. V celé oblasti zanechalo stopy a otisky baroko – stavební sloh, který byl zároveň způsobem života. Zvyky, slavnosti, víra, obrazy, sochy, stavby – to všechno se prolínalo, všechno mělo svérázného barokního ducha.

Pojďte se s našimi průvodci podívat, čeho zajímavého byly svědky kostely, které stojí dodnes. Jaká tajemství ukrývají a chrání barokní zdi? Co všechno se můžeme dozvědět o životě našich předků? A jestlipak se vám podaří splnit úkoly, které si pro vás naši průvodci připravili?

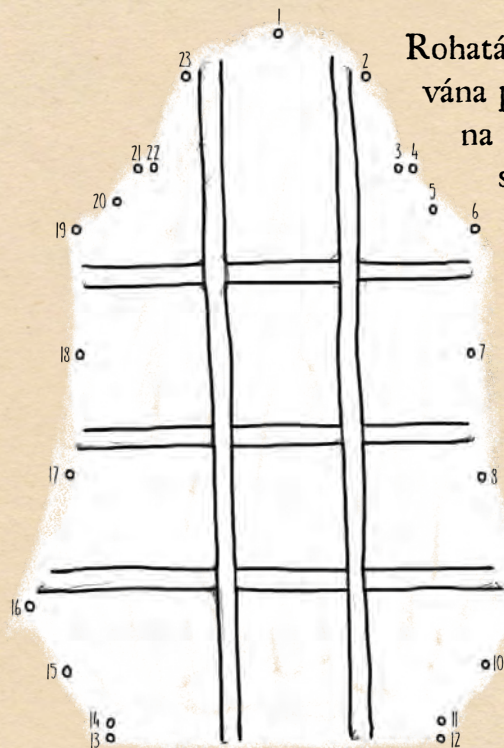
Poříčany

„Vítám vás u sebe doma, přátelé.“ Cherubín se pousmál. „Tady, přímo tady v kostelíku. Míval jsem tu pěknou sošku, a ne jen jednu. Sice je nějakí chuligáni v roce 1994 ukradli, ale to mi nezabrání, abych se tu za vámi čas od času zastavil.“

Mávl drobnou baculatou ručkou, jako by chtěl obsáhnout celou nevelkou stavbu.

„Vidíte, tenhle kostel nestojí ve středu žádného rozlehlého města. Nikdy nestál. Přesto je krásný, zdobený. Baroko – jako stavební styl – bylo celé takové.“

Jak se pohroužil do výkladu, příliš si nevšímal drobné rohaté postavy, která nenápadně vykoukla opodál. „Budovy a hlavně chrámy byly složité,“ vysvětloval nadšeně Cherubínek, „ukazovaly člověku, jak je nepatrný oproti Bohu. A zároveň všechna ta krása slibovala blažený věčný život v nebi. Kostel měl spoustu částí a ozdob, třeba takové kasulové okno, které se tak jmenuje podle podobnosti s casulou, kněžským ornátem, jen obráceným vzhůru nohama: nahoře je okno oblé jako dolní lem, dole je vidět límec a průstřihy, jimiž se provlékaly ruce.“

Rohatá postavička se zatím nezpozorována připlížila ještě o něco blíž. „Tady, na Kolínsku, se začalo v barokním stylu stavět až po skončení třicetileté války,“ začal znovu se zaujetím líčit andílek. „Prohna-ly se tudy boje, hlad, nemoci. Spousta vesnic byla dočista zničena. A některé už bohužel nikdy nikdo nepostavil znovu.“

V tu chvíli odněkud přiletěla hrst kamínků a zarachotila o zeď kostela. Cherubín jen zamrkal nad tím nenadálým vyrušením a rozhlédl se, ale nikoho neviděl. „Ale některé vesnice obnoveny byly,“ odkašlal si.

„Vznikly překrásné barokní budovy a katolická církev měla velký vliv. Provázela tehdy člověka od narození až do smrti. Prvním takovým dotekem církve byl křest. Právě narozené dítě bylo potřeba rychle pokřtít, což člověku zajišťovalo možnost klidného posmrtného odpočinku v nebi.“

Cherubínek se ještě jednou obezřetně rozhlédl, ale když se nikde nic nehýbalo, rozhodl se na předchozí lumpárnu zapomenout.

„Pojďme se ale podívat dál, čeká nás toho ještě spousta!“ Lehce popo-
létl, aby ho příchozí mohli následovat.

*Na předchozí straně si zkuste sami nakreslit
rám kasulového okna.*

Co ten tvar připomene vám?

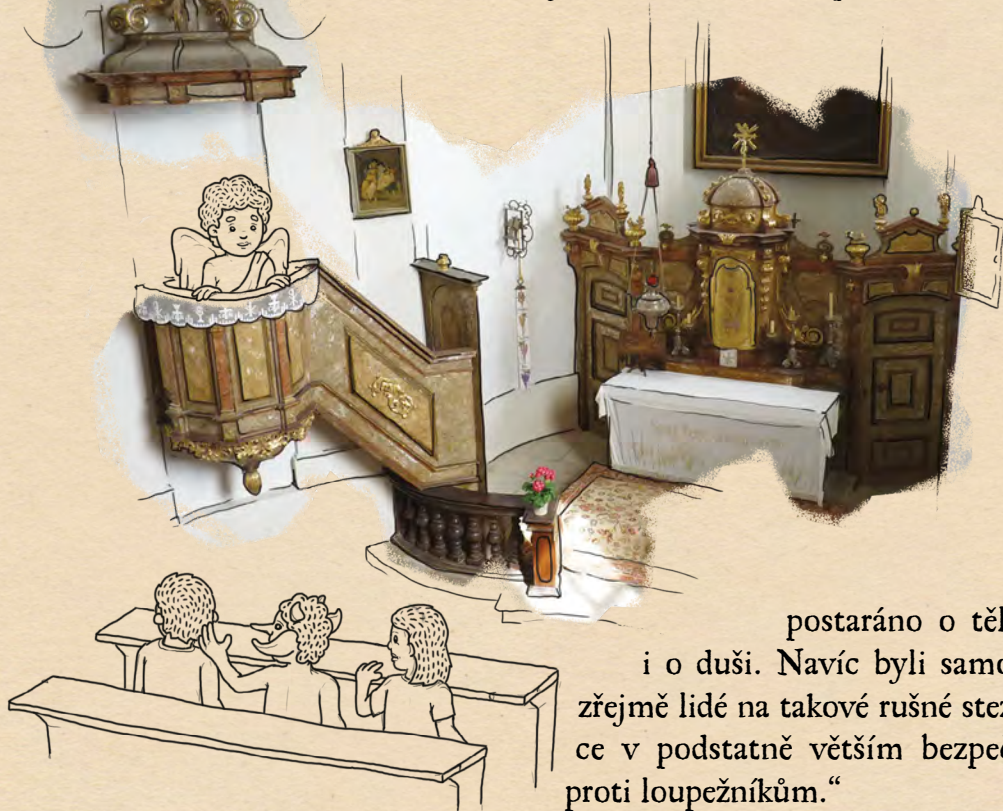
Velenka

„Tady vidíte kostel svatého Petra v okovech. Byl postaven podle plánu Kiliána Ignáce Dientzenhofera.“ Andílek se na posledním slově trochu zadrhl. „Ano, já vím, je to složité jméno, ale byl to velmi důležitý pán a velmi významný stavitel. Říká se, že i když jsou jeho stavby snadno rozpoznatelné, nikdy se neopakují a každá z nich je něčím nová. Jak vidíte, baroko bylo všechno, jenom ne nudné.“ Věnoval zamýšlený pohled kostelu. „Tehdy se zvelebovala takzvaná Slezská nebo též Císařská stezka. To byla cesta, která tudy vedla. Lidé postavili kostel, opravili zájezdní hostinec. Víte, modlení bylo důležité i na cestách, takže zdejší svatostánek neměl o návštěvníky nouzi, když už stál tak pěkně u Císařské stezky. To bylo... moment, hned si vzpomenu... od roku 1734 čili na začátku 18. století.“

Další výklad přerušilo rachocení a praskání kousek od kostela, jako by někdo skákal po uschlých větvích. „Koho to sem čerti nesou...?“ neudržel se Cherubínek a popolétl, aby se podíval. Ale když se dostal na místo, už tam nikdo nebyl, jen hrst polámaného suchého dřeva.

Andílek jen potřásl hlavou a rozhodl se pokračovat: „Cestování tehdy nebylo zdaleka tak jednoduché a bezpečné jako dnes. Nebyla auta ani letadla. Bylo potřeba sednout na vůz, na koně nebo jít pěšky. Cesty

vůbec nebyly tak hladké a na voze to s člověkem házelo a kodrcalo. Proto byly velmi důležité zavedené cesty jako tahle – stály kolem nich kaple, kostelíky a hostince, takže poutníci měli

postaráno o tělo i o duši. Navíc byli samozřejmě lidé na takové rušné stezce v podstatně větším bezpečí proti loupežníkům.“

Cherubínek si důležitě založil ruce, i když to při jeho velikosti vypadalo trochu legračně.

„Lidé cestovali, jen pokud museli. Bud' kvůli práci a obchodu, nebo aby navštívili některé z posvátných míst – jimž se říkalo poutní místa – významný kostel, kopec či studánku, kde mohli dosáhnout z Boží milosti uzdravení nebo odpuštění hříchů. Poutníci si s sebou z významných a svatých míst často odnášeli nějakou památku, třeba kamínek. Vezměte si s sebou taky jeden, určitě se bude hodit. Jen ne ze hřbitova! To se nesluší!“

Pokud jste Cherubínka pozorně poslouchali, tak už určitě máte v kapse kamínek a jste zvědaví, na co se vám bude hodit. Nebo ne?

Bříství

„Aaa, svatoušek tady zrovna není!“ To, co se dosud zdálo být jenom stínem, se ukázalo jako malý ďáblík, Čertík zhruba stejně vysoký jako Cherubínek. „Tak si poslechněte něco zase pro změnu ode mě. Barokní faráři slibovali lidem po smrti nebe, ale zároveň je strašili peklem, kde hříšníky strčí do kotle takoví ďáblíci jako já.“ Zarazil se. „Jenom tedy větší.“ Hrdě se narovnal. „No nic. Tak poslouvejte. Od roku 1714 – a já si to pamatuju bez zadrhnutí, heč! – tady stojí kaple Povýšení svatého Kříže. Když se na ni podíváte, neujde vám, že samotná stavba má tvar kříže. Což jí nijak nepomohlo, stála tu jenom padesát let, pak do ní uhodil blesk a vyhořela.“ Škodolibě se zakřenil. „Všem v okolí to bylo líto. Aby ne. Kapli nechal postavit místní farář a na stavbu se složili všichni zdejší obyvatelé. Byla pro ně místem, kde se setkávali, poskytovala jim přístřeší pro sváteční chvíle. Kostely a kaple byly pro lidi v podstatě středem jejich života, odehrávalo se tam všechno, co pro ně bylo důležité. Nakonec tuhle kapli nechali opravit za dalších padesát dva let. A byla to oprava krásná a drahá, jak se sluší a patří.“

Čertíkův škleb se ještě o něco rozšířil: „Haha, jenže za dva roky po opravě tady mládež pálila hadrové a slaměné čarodějnice – a od žhavého uhlíku to tu chytlo znovu! Pak už se samozřejmě nikdo do další

opravy nehrnul, takže to tu zůstalo v troskách. Ona i ta barokní zbožnost měla svoje meze.“

Ledabyly se posadil na zem nedaleko rozvalin. „Jedna z místních pověstí vypravuje, jak se jeden hamižný sedlák rozhodl, že si ze zničené kaple

odveze dlaždice. Vždyť už je přece nikdo nepotřebuje. Přijel v noci s vozem ke zřícenině, ještě ani nezačal vylamovat dlaždice z podlahy, když se ze tmy zjevila děsivě vysoká bílá postava. Přízrak se tyčil vysoko nad propadlou klenbou, hlava jako by mu sahala až do nebes. Vyděšený sedlák utekl, z toho strachu onemocněl a za čas umřel. Ale z původní dlažby, ačkoli ji hlídal duch, v kapli stejně nakonec nezůstala ani jediná,“ dokončil Čertík. „Tak. A jestli chcete mluvit se svatouškem, tak si ho budete muset najít. A já zatím mizím.“

Jakmile zmizel, vykoul nesměle za rohem Cherubínek.

„Máte ještě ten kamínek? Najděte mu tady nějaké hezké místo, třeba se tím sem vrátí i trocha Ducha svatého. Děkuji!“

Rozkradené dlaždice se sem už nevrátí, ale položení kamínku je přeci jen takovým symbolickým obnovením zmizelé dlažby.

Kounice

„Tady v Kounicích zanechalo baroko spoustu stop,“ pronesl Cherubínek nadšeně. „Stojí tu fara, zámek se sochami mouřenínů u vchodu od sochaře Brokoffa, pivovar se sochou svatého Václava, potom socha svatého Jana Nepomuckého podobná té z Karlova mostu...“

„Samý svatý, všude samý svatý, kam se podíváš – a ty mezi nimi svatoušek největší,“ zašklebil se ďáblík, který si vybral právě tu chvíli, aby se vyloupil ze stínu. „Nebo nejmenší, jak se to vezme.“

„Já nejsem svatý, já jsem Cherubín,“ ohradil se andílek ještě dřív, než se otočil. Jakmile tak ale učinil a uviděl, kdo to mluví, nadskočil leknutím tak, až zůstal stát ve vzduchu, a pohoršeně třepetal křídly. „Co ty tady děláš?!“

„Já jsem všude,“ opáčil rohatý.

„Tak neruš a poslouchej!“ usadil ho Cherubínek. „Běžný život barokního člověka vymezovaly do značné míry modlitby. Lidé se modlili ihned po probuzení...“

„To je lepší se v klidu nasnídat!“ skočil mu ďáblík neomaleně do řeči.

„...aby zasvětili nastávající den Bohu, Kristu nebo některému z významných svatých,“ pokračoval Cherubín důrazně.

„Očekávalo se, že budou věřící dodržovat takzvané klekání, kdy podle zvonění zvonů pokleknou nejen ráno, ale i v poledne a večer k modlitbě.“

„Pche, modlit se ještě před obědem?
A večer? Po tak dlouhém dni a těžké práci, jakou tehdy měli, je rozumnější jít si lehnout, ne?“ mával Čertík rukou, jako by odháněl mouchu.

Cherubín si nazlobeně založil ruce.

„Jeden z tehdejších pánů zdejšího panství, Jan Rudolf ze šlechtického rodu Trčků z Lípy, by s tebou nesouhlasil!

Byl to hodný
a zbožný
člověk!“

„Zato jeho ženuška! Cha! Marie Magdaléna z Lobkovic řečená Zlá Manda! Ta byla čertovo kvítko! Byla schopná sedřít svoje poddané z kůže, nutila je neúměrně robotovat – neboli pracovat na panském zadarmo – a počet dní se zaznamenával formou počtu zářezů – neboli vrubů – na hůl, protože sedláci neuměli číst a psát. Tedy, Manda takhle řádila samozřejmě jenom tehdy, když její muž nebyl doma. Když se nenadále vrátil, přikázal dluhové hole spálit. Ale po Mandě tu zůstalo rčení: mít u někoho vroubek. A já zatím mizím. Tady sva-toušek se zrovna tváří, že u něj vroubek mám.“ A jak se ďáblík objevil, tak zase zmizel.

„Hm,“ andílek si viditelně oddechl. „Tak. A teď vám můžu prozradit ještě jedno místní tajemství. Panna Marie byla při modlitbách oblíbenou přímlovkyní. Lidé ji měli rádi a věřili, že dobře rozumí jejich každodenním starostem. Je tady skryta její socha, k níž vás zavede následující hádanka: projdi mezi svatostánkem a sídlem Jana Rudolfa Trčky z Lípy a pak najdi Pannu Marii, jež je skryta mezi rostoucími obry plnými zelených jehlic.“

Pozorně si přečtete Cberubínkovu hádanku – podaří se vám najít skrytou sochu Panny Marie?

Vykáň

„Tahle socha zobrazuje svatého Donáta, patrona proti krupobití a škodlivé bouřce,“ ukázal Cherubínek důstojně. „Jeho jméno je odvozeno od latinského donatus, darovaný. Je spíš uctíván v Německu nebo Lucembursku, ale tady jeho sochu nechala postavit kněžna Marie Terezie Savojská, jejíž to byl oblíbený patron. Různí svatí dohlíželi na různé věci. Florián třeba chránil před požárem, Barbora ochraňovala horníky, Antonín pomáhal najít ztracené věci. Úkol svatého Donáta byl velmi důležitý. Jak bych to jen pořádně vysvětlil...“

Náhle kdesi v dálce hrozivě zahřmělo. Pak znovu, o něco blíž.

„Co to...?“ vyjekl polekaně Cherubínek.

„Chá chá, chtěl jsi ilustrační příklad, tak ti jeden vezu!“ zahalekal Čertík, který se hnal blíž, pohodlně usazený na těžkém bouřkovém mraku, v němž se křižovaly blesky. „Dneska už mají všude bleskosvody, tak to nebude taková hitparáda jako kdysi, ale přesto! Spousta lidí se dodnes bouřky bojí! A co ty, hrdino?“

„Klid, neměj strach,“ promluvil najednou vedle andílka vlídný hluboký hlas. „Nedovolím, aby se někomu něco stalo.“ Socha byla najednou živá a svatý Donát se usmál na všechny přítomné. Pak vztáhl ruce a vzápětí se zvedl vítr.

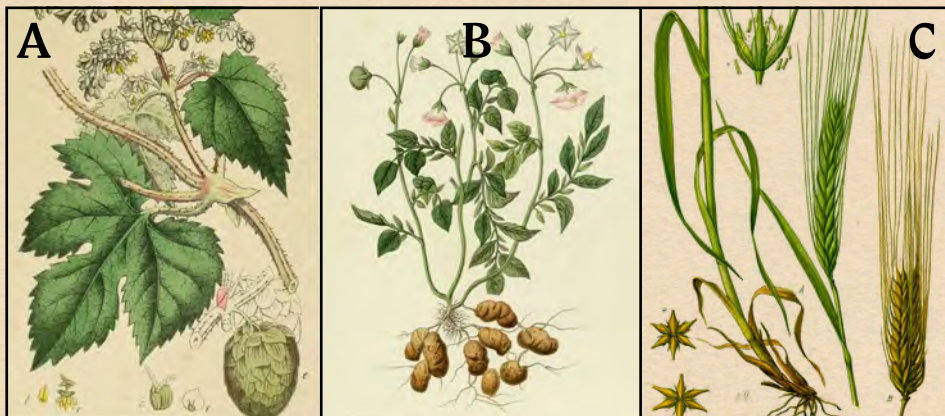

„Všechno zkazíš!“ zavřel ďáblík a rychle seskočil na zem, než byl bouřkový mrak odvanut za obzor.

„Úder blesku mohl vyvolat požár, který často měl pro pole nebo dům hrozné následky. Neexistovaly bleskosvody, hasiči ani pojištění. Lidem hrozilo, že přijdou o všechno. Velmi podobně kroupy, pokud potloukly obilí, mohly ve vesnici způsobit hladomor,“ vyložil vážně svatý Donát a načureného ďáblíka si nevšímal.

„Obilí se sklízelo srpy, byla to těžká práce. Kosou by to bylo rychlejší, ale také by se vytrásl zrní z klasů, sklídilo by se

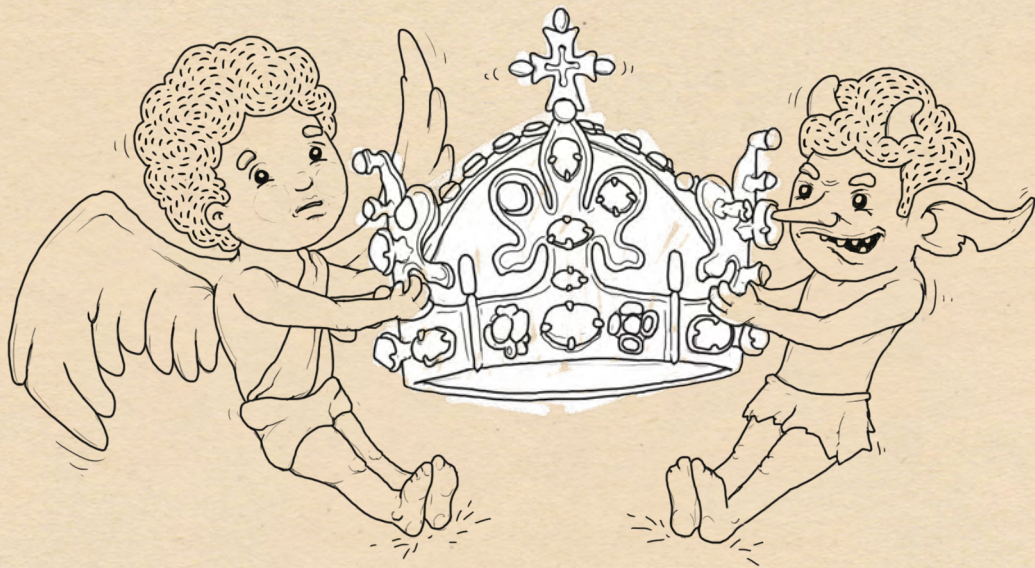
méně. Schválně, jestli poznáte podle obrázků různé plodiny – a jestli uhodnete, od kdy se v Čechách pěstovaly brambory?“

Vyzkoušejte si, jak dobře znáte zemědělské plodiny. A jestli se vám nedaří, nevadí! Úplně vzadu je ukryto řešení.

Černíky

„Tato kaple je zasvěcena svatému Václavovi, který je patronem a ochráncem české země. Ostatně české koruně se říká svatováclavská. Označil ji tak Karel IV. a od té doby se jeho prohlášení udrželo až dodnes.“ Andílek se ladně vznášel u vchodu do kapličky a rozkládal při řeči rukama. „Kostel nebo kaple – jako tahle – byla místem pro duchovní rozjímání v každém městě, vesnici i docela malé vesničce. Obyvatelé sem chodili slavit náboženské svátky; a zde se také modlili v případě ohrožení. V rámci posilování katolické víry se posilovalo

i uctívání zemských svatých čili světců, kteří byli strážci jednotlivých zemí a národů.“

„Ha ha!“ ozvalo se najednou opodál.

„Co zas chceš?“ obořil se Cherubínek na ďáblíka.

„Ha ha, Habsburkové, kteří tehdy Čechám vládli,“ rohatý udělal na andílka obličej plný povýšené důležitosti, „si vymysleli, že rodem pocházejí od svatého Václava, a šířili to o sobě. Nešlo o víru. Šlo o politiku a o moc. Šlo o posílení dojmu, že mají právo tu panovat.“

„To je pravda. Ale nic to nemění na tom, že svatý Václav byl důležitý světec. Lidé se k němu modlili za to, aby byl mír. Všichni měli v paměti třicetiletou válku, která byla strašná. Chtěli žít v klidu a v pokoji.“ Cherubínek se obrátil k okolostojícím návštěvníkům. „A za co byste se modlili vy? Co je pro vás dneska důležité?“

„A víš o tom, že protestantská víra odmítala uctívání svatých?“ popíchl ho rohatý, čímž všechny vytrhl ze zamyšlení.

„Protestantská víra byla tehdy zakázaná,“ ohradil se andílek.

„Prááááavě,“ protáhl Čertík. „Však já se ti s ní ještě připomenu!“ A byl ten tam.

Víte, jak vypadá svatováclavská koruna? A uměli byste ji na vedlejší straně vybarvit?

Štolmíř

„Opatrně!“ Cherubín se zastavil před kostelem a nasadil si ochrannou přilbu, jakou obvykle nosí dělníci na stavbě. Druhou takovou podal Čertíkovi, který si ji nedůvěřivě prohlédl, pak do ní dvakrát klepl, aby propálil díry pro růžky, a bez dalších protestů si ji dal na hlavu. „Svatoušek má pravdu, kostel je v hrozném stavu, co nevidět spadne. A než se to stane, mohly by z něj opadávat kousky.“ Cherubín zavrtěl hlavou „No tak! Kostel určitě nespadne, už se o něj starají hodní lidé. Ale bezpečno tu ještě není.“

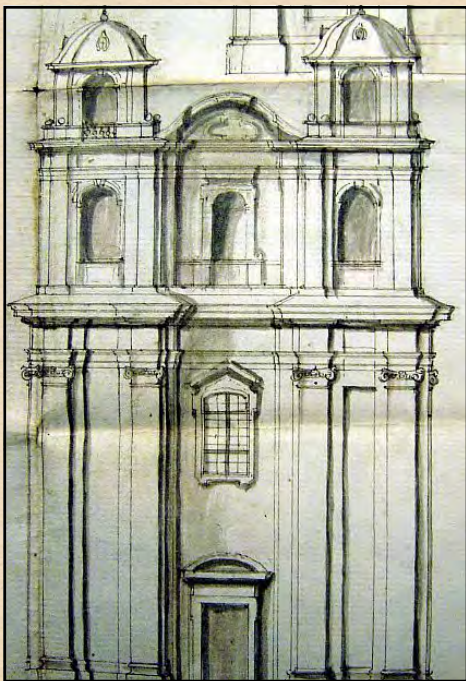

„Když se podíváte na tento kostel, všimnete si, že se od předchozích liší,“ zabral se vzápětí anděl do výkladu. „Projektoval ho architekt jménem František Maxmilián Kaňka; každý architekt má trochu jiný styl, podobně jako každý malíř. Tady kostel nemá věž, protože zvonice stojí tamhle opodál, je postavená zvlášť. Každopádně kostel je budova obrovská a bývala působivá.“

„Prostě reklama na katolickou víru,“ neodpustil si Čertík.

„Právě tak, jak jsme o tom už mluvili, chrám byl obrazem slávy nebeské na zemi,“ zarputile pokračoval Cherubínek. „Zároveň zobrazoval sídlo Ducha svatého a také tělo, v němž sídlí duše. A úkolem věřícího bylo udržovat obojí čisté a bez poskvrnky.“

„Původně,“ zazubil se rohatý, „měl být kostel ještě větší. Ale nakonec, aby se ušetřilo, najali jiného architekta, aby plány svého předchůdce zmenšil. Dají se hezky hledat rozdíly mezi záměrem a tím, co se doopravdy uskutečnilo, však se podívejte sami.“

„Nedá si pokoj a nedá, pekelný otrapa jeden,“ povzdechl si andílek.
„No nic, pojďme dál! Ale kolem kostela opatrně!“

*Problédněte si, jak vypadá kostel dnes a jak vypadal původní plán.
Najdete rozdíly, o kterých Čertík mluvil?*

Český Brod

„Kolem víry se v období baroka točilo i divadlo,“ začal nadšeně an-dílek. „Většina představení byla náboženská, hráli je obvykle studen-ti, členové kolejí, třeba jezuitských nebo piaristických. Jako náměty sloužily biblické příběhy, legendy ze života světců nebo historické události.“

„Prostě takový divadýlko pro věřící, aby církvi snáz baštili, cokoli tvrdí,“ vyskočil mu za zády Čertík, jako by byl na pružince.

„Svatý Františku, dej mi sílu a trpělivost,“ zamumlal Cherubín, než pokračoval, „zároveň se rozvíjela i hudba. Lidé chodili do kostela čím dál častěji, nejenom v neděli, ale v době dalších čtyřiceti dvou svátků. Takže kolem roku 1700 průměrný věřící navštívil kostel devadesát-krát za rok. To jest zhruba každý čtvrtý den.“

„To tam byli dost pečení vaření. A vzhledem k tomu, že hospodářství se z vůle Boží neobstaralo samo, moc času na odpočinek vážně nemě-li,“ ušklíbl se rohatý.

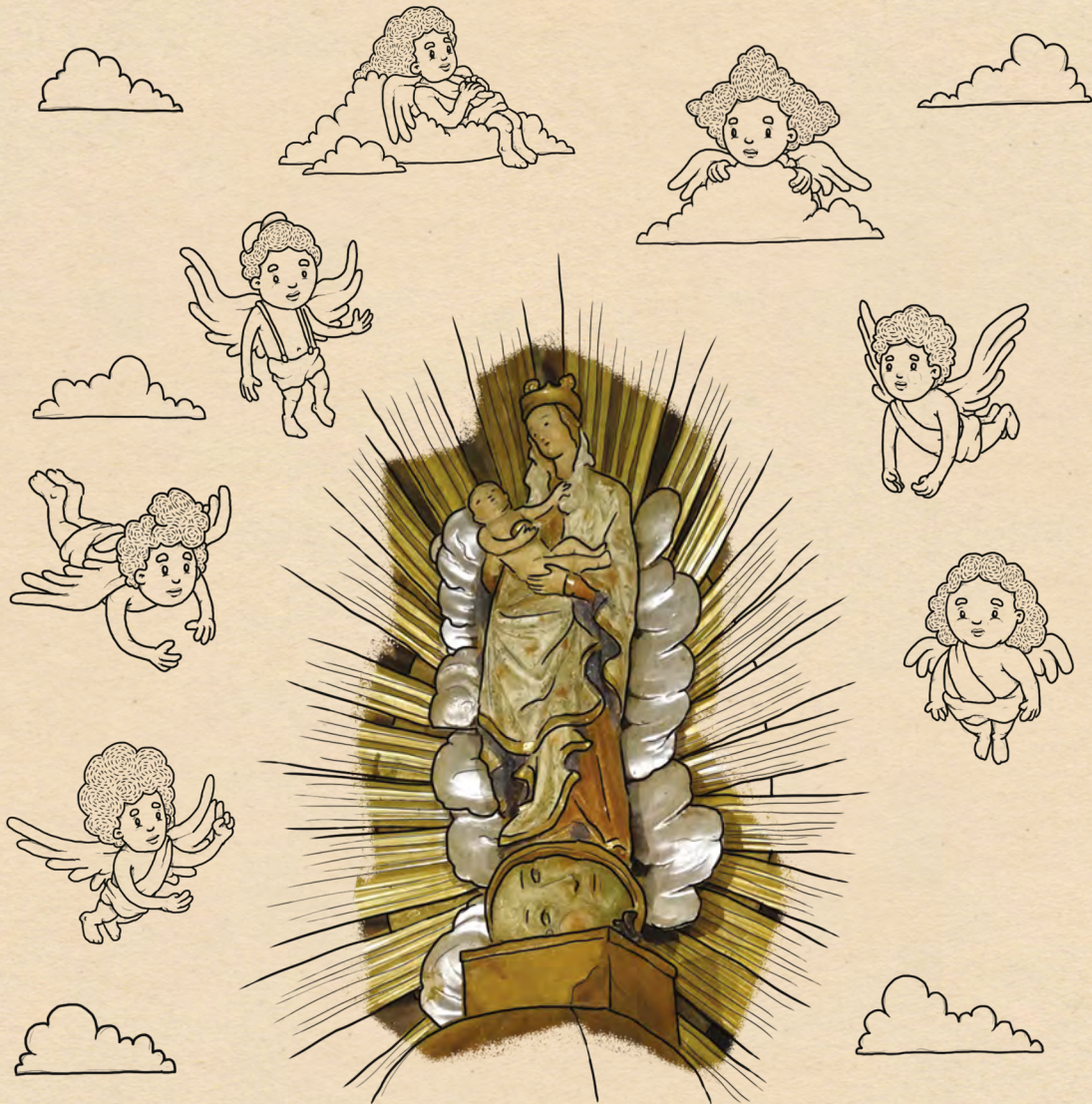
„Časté liturgické svátky znamenaly zároveň pracovní příležitosti pro skladatele. Po nové, působivé, pěkné hudbě byla neustále poptávka,

aby se staré kousky věřícím neoposlouchaly.“ Cherubínek s posledním slovem ulehčeně vydechl, že se mu podařilo dostat se ke konci myšlenky a sdělení. „Co se týče památek,“ navázal rychle, aby využil ďáblíkova momentálního mlčení, „máme tady kostel sv. Gotharda, původně postavený ve 12. století a v 18. století barokně přestavěný podle Jana Josefa Wircha. Pak je tu kostel sv. Máří Magdalény a špitál pro dvanáct chudých nemocných s kaplí sv. Michala ze 14. století.“

„Hezké, hezké. Tedy kdyby svatou Magdalénu neproměnili v roce 1960 ve skladiště a autodílnu,“ přidal svou trošku do mlýna rohatý. „Od roku 2003 jsou budovy v soukromém vlastnictví.“ Věnoval andílkovi vítězný pohled. Pak se obrátil k návštěvníkům. „A pssst... je tu ještě zachovaná stará radnice a podzemí! A je tam k vidění místní šatlava neboli vězení. Určitě se tam zajděte podívat! Tedy pokud najdete cestu!“

Podaří se vám najít správnou cestu ke kostelu? Ale pozor na škodolibé rady!

Tismice

„Tismice jsou silné, posvátné místo.“ Cherubínek najednou nebyl maličký a křehký, najednou z něj byl vysoký mocný Cherubín, jak ho posilovala přítomnost na půdě, kde se mohly dít zázraky. „Tismická bazilika byla vyhlášeným poutním místem. Není barokní, ale románská, o stovky let starší než baroko. V barokním stylu je přestavěna jen vstupní část a prosklené okno do sakristie, uvnitř kostela. Je zvláštní, že na tehdejší dobu tak výrazná bazilika byla postavena na místě, kde je dnes pouhá vesnice. Takové budovy obvykle patřily k nějakým významným sídlům. Nemáme ale žádné písemné záznamy, které by tohle tajemství vysvětlily. Možná už tehdy někdo tušil, že tohle místo je mocné, něčím zvláštní. Kdo ví?“ Když se anděl odmlčel, nastalo velebné ticho. Nikdo ho nepřerušoval, nikdo nepovykoval.

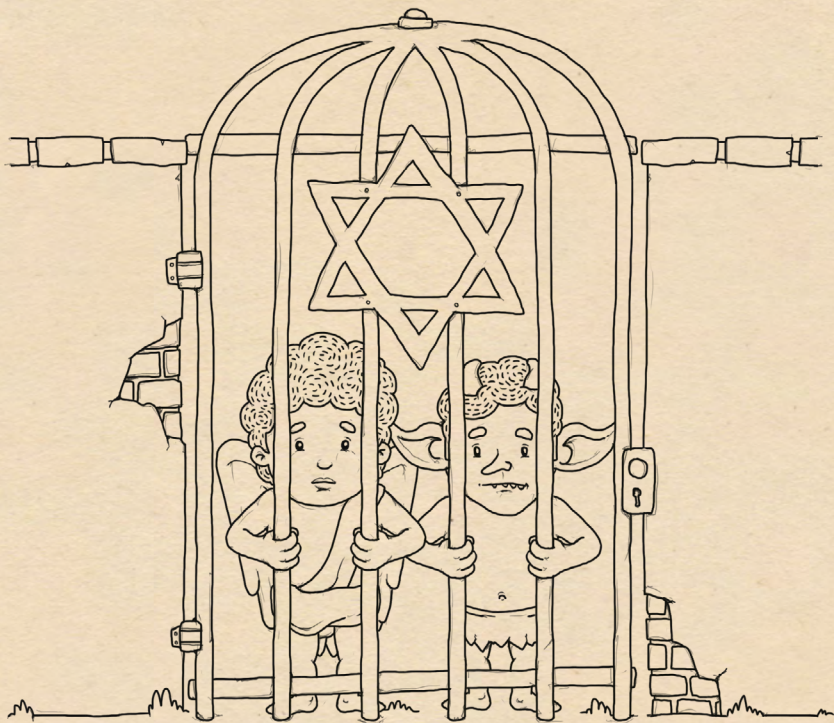
„V 15. století, když propukly husitské bouře, skupinka mnichů z pražského smíchovského kláštera prchala přes Tismice – a nesli s sebou dřevěnou malovanou sochu Panny Marie. Během noclehu ve vesnici se jednomu z mnichů Panna Marie zjevila ve snu a pravila, že pokud zůstane její socha ve zdejší bazilice, zachrání jim život. Mniši uposlechli a od té doby se tismickému kostelu vyhýbaly pohromy. Husité, kteří vydrancovali Český Brod i Kouřim, se Tismicím vyhnuli.

Během třicetileté války se vesnicí prohnali Sasové i Švédové, zuřil v ní požár – ale bazilika zůstala ušetřena.“

Cherubín se usmál. „Ale to není všechno. V 17. a 18. století lidé vyprávěli, že se na ně socha z oltáře usmívá nebo mračí. Sochu nebylo třeba znovu malovat, pořád vypadala jako nová. Marie Terezie Savojská nechala pro poutníky přicházející se modlit k Tismické madoně postavit kolem kostela bohatě zdobené ambity, aby měli kde nocovat. Soše byly přinášeny nejrůznější dary, mezi nimi i ze stříbra vyrobené maličké ruce, nohy či oči, zkrátka části těla, o jejichž uzdravení poutníci prosili.“

Samou pýchou nad významem tohoto místa jako by se Cherubínek nafukoval a nafukoval, až byl jako balonek, a pak... „Prásk!“. Ale co to? Najednou tu už není jen jeden, ale kolem Madony se jich vznáší celý houf. Jestlipak toho našeho ještě najdete?

Kolik se tam najednou objevilo cherubínků? A když si je všechny pečlivě prohlédnete, uvidíte našeho průvodce?

Přistoupím

„Jestli jsem se do Tismic nedokázal dostat já, tak tady jsi skončil za plotem i ty. Dobře ti tak,“ poškleboval se Čertík.

„Cítím se poněkud vynechaný,“ pípl zkroušeně Cherubínek. Už zase byl malý.

„Čím to asi bude? My oba jsme křesťanského původu. A tamhleto je židovský hřbitov,“ ukázal Čertík.

„Židovská víra neboli judaismus také uctívá jediného boha,“ obrátil se k příchozím Cherubínek. „Část Bible, které říkáme Starý zákon, obsahuje základní posvátné texty judaismu, které židé nazývají Tanakh, a je jich dohromady dvacet čtyři knih. Nejznámějších je prvních pět, tzv. Tóra neboli Pět knih Mojžíšových. Židovským modlitebnám se říká synagogy.“ Zamyšleně se rozhlédl. „Když se projdete po tomhle hřbitově z 18. století, najdete zhruba 600 zachovaných náhrobků. Židů v Čechách nežilo úplně málo. Mezi jejich zvyky patřilo nedávat na hroby květiny, ale kamínky. Většina náhrobků je popsána v hebrejštině, která se zapisuje zprava doleva, takže obráceně, než jsme zvyklí číst. První slovo na kameni je vždycky „ben“ neboli muž, případně „bat“ čili žena. Zkuste si to najít!“

„Jsi chytrý jak rádio, jako ostatně vždycky. Takže si určitě budeš pamatovat, že katolíci se tenkrát k židům vůbec nechovali dobře,“ nezapomněl se ozvat Čertík. „Židé se na konci třicetileté války podíleli na obraně Prahy proti Švédům – ale moc vděku se za to nedočkali. V 18. století byl vydán tzv. familiantský zákon, který stanovil povolený počet židovských rodin v Čechách a na Moravě. Takže ženit se pak směl jen prvorozený syn v rodině. Všichni mladší, pokud se

בן

ben – muž

בת

bat – žena

chtěli řádně oženit, museli odejít ze země.“ Cherubínek se radši díval na svoje špičky.

„A pak tu byl translokační reskript,“ pokračoval ďáblík nelítostně. „Panovník jím nařizoval, že židé museli sídlit v uzavřených čtvrtích dostatečně daleko od kostelů a jiných prostranství, kde se konaly křesťanské náboženské obřady. Jako kdyby byli prašiví. Rovnoprávnosti se židé dočkali až v druhé polovině 19. století!“

„No,“ zamumlal andílek, „s evangelíky – neboli protestanty – byli katolíci taky dost na kordy.“

„Přesně. A jak jsem říkal, ty ti ještě připomenu! Už brzy!“

Podívejte se na fotografii jednoho z židovských nábrobků na předchozí straně, vidíte tam napsáno muž a žena, jak tvrdí Cherubínek?

Kšely

„Čím, že se protestanti neboli evangelíci tak hrozně lišili od katolíků?“ Čertík provokátérsky povytáhl obočí. „Osvětli mi to. Víš co, mě nemají rádi ani tihle, ani ti druzí, takže mi to trochu splývá.“

„Evangelíci jsou také křesťané. Jen neuznávali svaté jako přímlovce, ani Pannu Marii. Nemodlili se k nim. Neklaněli se křížům, sochám ani obrazům – což bylo pro katolíky běžné. Uznávali křest a svaté přijímání, ovšem ‚pod obojí‘, jak hostii, tak víno z kalicha; jak tělo, tak krev Páně. Na rozdíl od katolíků, kteří přijímali jenom hostii, a vína se napil pouze kněz, ne běžní věřící,“ vyložil andílek pohotově. „Proto byl symbolem evangelíků kalich.“

„A nepřijde ti to jako prkotiny?“

„No, přijde, no,“ uznal Cherubínek neochotně.

„Na začátku 17. století bylo Obnoveným řízením zemským katolické náboženství prohlášeno za jediné povolené. Kdo byl jiné víry, musel odejít za hranice – ovšem s výjimkou poddaných, kteří emigrovat nesměli a byli nuceni přestoupit ke katolictví po dobrém nebo po zlém.“ Rohatý si založil ruce. „Evangelíci se museli skrývat. U koho se ukázalo, že nevěří správně katolicky, byl zastrašován, vězněn, hrozila mu ztráta majetku, dokonce odebrání dětí k převýchově!“ Čertík si

odfrkl. „A když se u někoho našly evangelické knížky, tak mu je sebrali a spálili.“

„Až na konci 18. století, díky tolerančnímu patentu císaře Josefa II., na tom pak byli líp,“ připomněl Cherubínek. „Kšely se staly významným střediskem protestantské víry. Je tady pozdně barokní kostel, který si evangelíci postavili, když konečně mohli. A na cestě do Bylan najdete evangelický hřbitov s různými zajímavými náhrobky.“

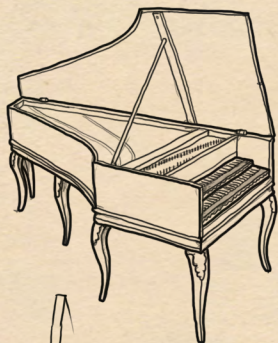
Bylany

„Tady v Bylanech je kostel sv. Bartoloměje. Máme tu zachovaný zvon jménem Jan, který pochází ze 17. století, je vysoký 57 cm a zdobí jej nápis Tento zvon jest odlit ke czti a chwale swateho mileho Jana. Taky tu jsou překrásné varhany,“ zatleskal Cherubínek nadšeně. „Doufám, že je poznáte!“

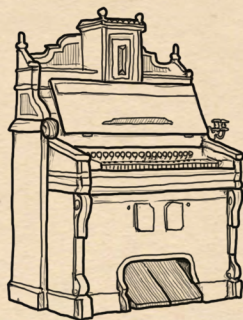
„Ale ty nejsou barokní! Jsou až z 19. století,“ upozornil ho Čertík pohotově. Už se nenamáhal odnikud vyskakovat a s neochvějnou samozřejmostí se táhl andílkovi po boku. „V oblasti jsou jedinými dochovanými barokními varhanami ty v kostele sv. Havla ve Štolmíři. Ale ty jsou v havarijním stavu jako celý kostel, ha!“

„To nevádí! Varhany se řadí mezi vícehlasé dechové nástroje, abys věděl. Byly považovány za ‚královský nástroj‘ a pořádaly se na ně velkolepé koncerty. Vůbec barokní hudba byla zpěvná, líbivá, emocionálně působivá. Mezi nejslavnější skladatele patřili Jean-Baptiste Lully, Georg Friedrich Händel, Antonio Vivaldi a Johann Sebastian Bach.“ „Samí cizinci,“ ohrnul rohatý nos.

„Češi taky uměli skládat hudbu!“ ohradil se Cherubínek. „A na vysoké úrovni! Třeba Jan Dismas Zelenka, Šimon Brixl nebo Adam

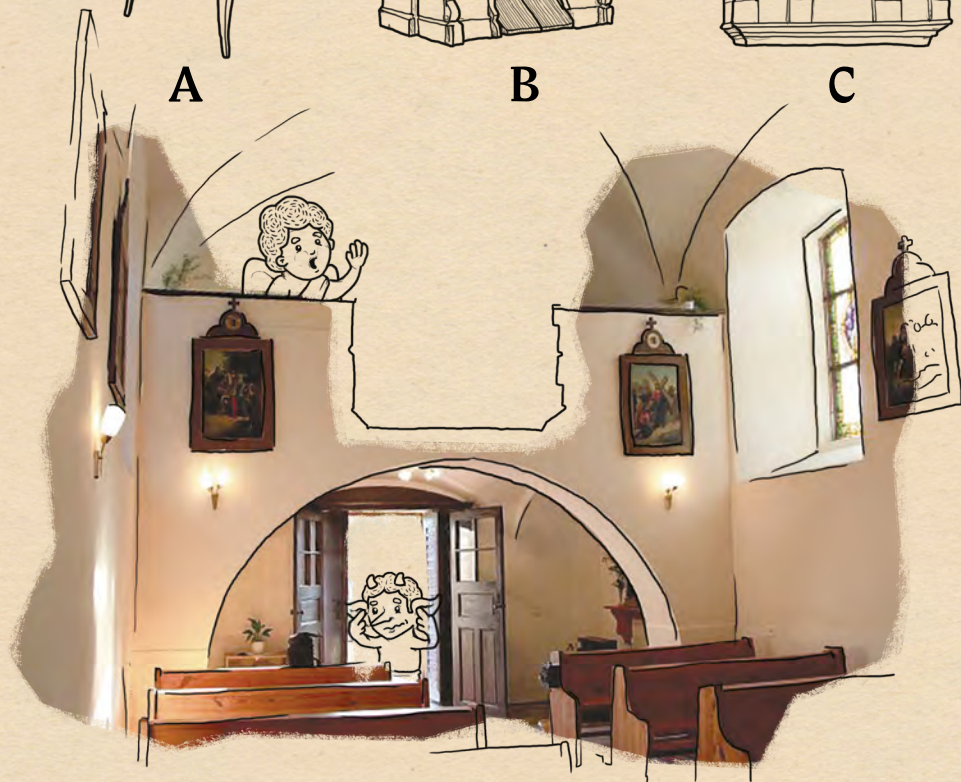
A

B

C

Michna z Otradovic. A ten poslední složil píseň Chtíc, aby spal, kterou dodnes zpíváme o Vánocích!“

„Dooooobře, uznávám,“ přikývl Čertík.

„V barokní hudbě se rozvíjely různé formy. Třeba figurální hudba neboli musica figuralis – vícehlasá hudba za doprovodu nástrojů. Čím složitější a náročnější na provedení byla, tím víc bylo jasné, že kostel je na výši a může si takové představení dovolit. Oblíbené byly také nešpory, které patřily do večerních bohoslužeb a zahrnovaly mnohohlasou sborovou recitaci.“

„Zkrátka,“ shrnul rohatý, „spousta muziky... za spoustu peněz. Typické načančané baroko.“

Na vedlejší stránce jsou nakresleny tři různé hudební nástroje. Poznáte je všechny? A víte který na kůr kostela patří?

Lstiboř

Čertík se pobaveně pohupoval ze špiček na paty a z pat na špičky. „Vzpomínáš, jak tehdy církev zakazovala běžným lidem, aby si sami četli Bibli?“ zazubil se. „Kněžstvo se bálo, aby si lid špatně nevyložil Písmo svaté a čtení Bible nevedlo ke kacířství neboli herezi. A hlavně, farář ovlivňoval veškeré dění v okolí. Často byl zároveň učitelem, skrze kázání ovlivňoval názory obyvatel podle svého vkusu a zájmů. Jak ve věcech náboženských, tak každodenních nebo politických. To by tak hrálo, aby mu ještě někdo mohl oponovat, protože by měl Bibli sám načtenou.“

„Nebylo to tak, že by lidé neměli, co si číst,“ bránil se andílek, ale obratně přitom přeskočil otázku manipulace veřejného mínění. „Vycházely tehdy hodně modlitební knížky – i když knihy byly všeobecně ještě považovány za vzácnost. A navíc, spousta lidí tenkrát neuměla číst a psát. Negramotným bylo doporučováno, aby rozjímal nad čtyřmi různými barvami. Bílá připomínala Boha, modrá nebe a ráj, černá varovala před peklem a červená znamenala rány a utrpení Ježíše Krista. Nám to může dneska připadat zvláštní, ale pro barokní lidi to byly vhodné symboly.“

„Spousta knih byla stejně jenom v latině,“ pokrčil rameny ďáblík. „V latině se učilo na všech středních a vysokých školách, nebyla přímo cizím jazykem, ale všeobecnou řečí vzdělců.“

„Tenkrát se hodně nosilo hledání starobylých kořenů a dávných tradic, ale zároveň ochota dělat věci nově a jinak. Lidi byli přitahováni tím, co bylo majestátní a ohromující,“ zasnul se Cherubínek. „Mimochodem, tady místní kostel Nanebevzetí Panny Marie byl v roce 1747 přestavěn a rozšířen podle plánu architekta Tomáše Vojtěcha Budila – to je stejný pán, který postavil poříčanský kostel a upravil projekt štolmířského kostela. Aby i zdejší svatostánek byl o něco působivější. Nad oltářem uvidíte obraz Nanebevzetí Panny Marie od Rubense.“

„Až na to, že není vůbec od Rubense,“ zamnul si Čertík ruce. „Nechal ses nachytat, svatoušku! Je sice z roku 1781, ale je to kopie!“

„No...“, snažil se to zamluvit Cherubínek, „a všimli jste si, že jste přišli k zadní straně kostela? Že od hřbitovní brány není vidět fasáda a hlavní vchod? To proto, že původně se ke kostelu chodilo jinudy! Přístup byl krásný a působivý, i když dnes už není možné jej použít, ale když se trochu projdete po obci, určitě jej najdete! Hledejte krásný pohled na kostel a malou branku před ním.“

Nepoužívaný krásný hlavní vchod? Asi byste se měli vypravit za jeho znovuoživením!

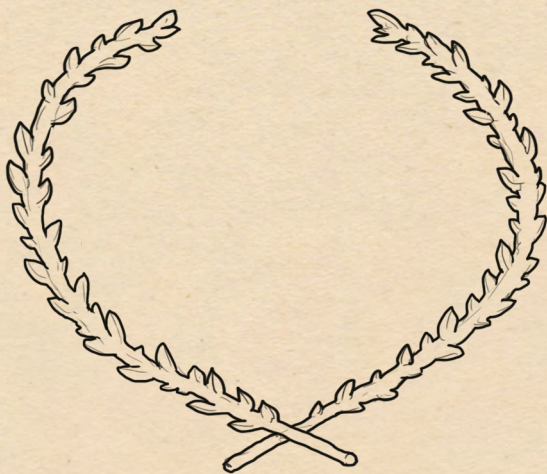
Chotouň

„Chotouňský kostel je sice momentálně přístupný pouze na objednání, ale na návsi je zázračná studánka, u které stojí od roku 1708 socha svatého Prokopa. Tamhle!“ Cherubínek přelétl ke studánce a zakroužil nad ní. „Lidé přicházeli pěšky z velké dálky, aby se tady mohli napít léčivé vody. Studánka prý hlavně pomáhala, když někdo chtěl děti, a nemohl se jich pořád dočkat. Ale když prý vodu pila žena, narodila se pak vždycky holčička.“

„On se prý tady v Chotouni koncem 10. století ten pacholek Prokop narodil. Na místě, kde údajně stál jeho rodný statek, nejdřív zbudovali kapli a pak barokní kostel, který tu vidíte dneska. Postavil ho architekt jménem Santini, toho si pamatujte, je to slavný pán. Ale... ten kostel je takový nějaký podivný. Má zevnitř a zvenčí jiný tvar!“ nakrčil čelo Čertík.

„Říká se tomu podvojný půdorys,“ poučil ho Cherubínek. „Znamená to, že uvnitř má stavba půdorys kruhový nebo oválný – a zvenku vypadá jako nějaký vícečet. V tomto případě osmistěn.“

„Santini si vůbec liboval v různých hříčkách. Spousta jeho staveb obsahuje cípy, hroty, hvězdy...“ mudroval Čertík.

„Osmicípá hvězda byla symbol Panny Marie. Ostatně v kostele najdete i krásný Mariánský znak. Je vytvořen z ozdobně propletených písmen. Třeba si můžete zkusit navrhnout i svůj vlastní,“ doplnil důležitě andílek.

„A kromě studánky a krásného kostela je tady ještě Čertova brázda, hluboká rokle, kterou podle legendy vyoral svatý Prokop s ďáblem zapřaženým do pluhu. Důvod, proč Prokopa tak hrozně nemáš rád.“
„Jaká brázda? Beztak je to jenom zbytek pravěké stezky!“ dupl si Čertík.

„A na rokli navazuje Homole sv. Prokopa, která podle pověsti vznikla z hlíny oškrábané ze světceva pluhu,“ nedal se vyrušit Cherubínek.
„To je jenom pravěká mohyla!“ kvičel Čertík. „Na kterou navíc někdo v 19. století upíchl kříž!“

„Ale no tak,“ uculil se anděl. „Přece jen je to hezká pověst, ne?“
„Hezká? Jak pro koho,“ durdil se pekelník.

„Ale já ji našim hostům stejně povím,“ mávl křídly andílek a spustil:
„V Čechách se začalo šířit křesťanství a někteří ďáblové se rozhodli odstěhovat pryč. Unavení po cestě se usadili v jeskyni nad řekou Sázavou. Jenže svatý Prokop je z jeskyně vyhnal, a jak s řevem prchali, většina

se jich navíc zřítily ze skály, div si kosti nezlámali. Prokop našel jednoho zraněného ďáblíka, vyléčil ho a vzal ho k sobě do služby. Usadil se v uvolněné jeskyni, choval včely a ochočil si laň, která mu dávala mléko. A hodně se modlil. Ďáblík ho samozřejmě při modlitbách rušil a pokoušel, tak ho světec zapráhl do pluhu a oral s ním, aby byl pekelník užitečný. Jenže se s ním musel pořád přetahovat, ďáblík se bránil a nechtěl pracovat. Nakonec Prokop zkontroloval silou svého pohledu zuba a zapráhl do pluhu toho. Jenže čert strčil zvířeti do nozder ováda a to se splašilo. Inu, zkuste si žít v poustevně s ďáblem. A od téhle veselé historky možná pochází slovní obrat, že někdo s někým orá.“

*Viděli jste ten mariánský znak, o kterém povídal
Čerubínek? Tak si můžete zkusit
nakreslit i svůj vlastní.*

Skramníky

„Východně od kostela stojí od roku 1715 – vidíš, jak mi ty letopočty jdou? – socha svatého Jana Nepomuckého, která pochází z dílny mistra Brokoffa, o němž tu už také byla řeč. Nechal ji postavit skramnický farář Florian Mikulovský. Můžete si to přечíst na podstavci.“ Andílek se zatetelil radostí. „Jan Nepomucký bývá zobrazován oblečený jako kanovník, v ruce kříž a palmovou ratolest, někdy knihu. Kolem hlavy má svatozář s pěti hvězdami, které symbolizují pět písmen latinského slova tacui neboli ‚mlčel jsem‘. Jan Nepomucký je totiž patronem tajemství, zejména zpovědního, ochránce při přírodních pohromách, hlavně povodních. Proto jeho sochu často najdeme na mostech.“

„Nepřišel ke svojí práci zrovna vesele,“ podotkl Čertík. „Podle legendy ho nechal mučit a shodit z Karlova mostu do Vltavy král Václav IV., když Jan odmítl prozradit zpovědní tajemství královně. Jan se prý utopil, a tak je z něj patron chránící před záplavami. To bylo ve 14. století. Historicky šlo ale pravděpodobně o politiku, o tahanice světské a církevní moci. Žádné romantické královniny hříchy v tom roli nehrály.“

„Ale stejně!“ hájil světce andílek. „Našel se Janův jazyk, který dodneška zůstal neporušený. To je zázrak!“

„Možná, ale ten kousek nejspíš není jazyk, ale kus mozkové tkáně. Abys věděl, jazyk vypadá takhle!“ nelenil a s důkladným zaprskáním na Cherubínka jazyk vyplázl – a doprovodil ho dlouhým nosem.

„Byl to ale smutný konec statečného člověka,“ povzdechl si anděl. Zdálo se, že pošklebky jdou tentokrát úplně mimo něj. „Ještěže Jano-vo tělo našli rybáři a měl vhodný pohřeb.“

„Míříš tím někam?“ zajímal se podezřívavě pekelník.

„Vlastně ano. ‚Správná smrt‘ byla pro barokního člověka ohromně důležitá. Zahrnovala urovnání všech pozemských záležitostí, zpověď, pokání za hříchy, poslední pomazání. Pak pohřeb do posvěcené půdy se všemi obřady.“

„Ale co když někdo padl ve válce? Nebo se utopil na moři? To měl dost smůlu, zdá se mi,“ štůuchl do něj Čertík, ale jeho provokování značně ztratilo na intenzitě.

„Naštěstí ne úplně,“ ujišťoval ho Cherubínek. „Pokud měl přátele a příbuzné, mohli se za jeho duši modlit a nechat sloužit mši. To pomáhalo. Téměř svatí šli do ráje, nenapravitelně zlí šli do pekla – a ti ostatní do očištky, kde se sice duše nějakou dobu trápila, ale očistila

se tím od svých hříchů. A modlitby a přímluvy živých také docela pomáhaly zkrátit dobu pobytu v očistci a umožňovaly duši zemřelého dřív šťastně odejít do ráje.“

Na chvíli se oba pohroužili do mlčení.

„Hej, to je vážně docela smutné téma,“ podrbal se pekelník sklesle za růžky. „Dřív jsem o těch duších nikdy moc nepřemýšlel. Že třeba mají někoho blízkého mezi živými a tak.“

„Nesmutni. Vezmu tě někdy zase na nějakou procházku po různých stavbách a sochách, chceš?“ navrhl anděl v náhlém záchvatu velkorysosti.

„Jasně! Chci!“ vyhrkl Čertík upřímně nadšeně.

„A já doufám, že toho nebudu litovat,“ dodal Cherubínek ustaraně.

„Určitě nebudeš!“ dušoval se ďáblík.

„Tak dobrá. Zatím se tam dole opatruj!“

„Měj se. Tak zase někdy příště.“

Pak se Cherubínek vznesl k obloze. Čertík se za ním chvíli díval, ještě párkrát zamával, než mu andílek zmizel z dohledu. Pak pekelník dupl a v mžiku se do země propadl a nezbylo po něm ani památky.

Řešení úlohy Poříčany:

Kasulové okno kostela Narození Panny Marie

Řešení úlohy Vykaň:

A. Chmel, B. Brambory – v Čechách se začínají pěstovat až v 18. století, C. Ječmen.

Řešení úlohy Bylany

A. Cemballo, B. Harmonium, C. Varhany.

